

3. Горник В.Г. *Інвестиційно-інноваційний розвиток промисловості* / В.Г. Горник, Н.В. Дацій. – К.: Видавництво НАДУ, 2005. – 200 с.

4. Дорогунцов С.І. *Інвестиційне забезпечення відтворення основного капіталу в регіонах України* / С.І. Дорогунцов, А.М. Федорищева // *Регіональна економіка*. – 2004. – № 3. – С. 159–171.

УДК 504.03

А.В. ЧЕРНЯХІВСЬКА

Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України

СТРАТЕГІЧНА ЕКОЛОГІЧНА ОЦІНКА ЯК СУЧАСНИЙ ІНСТРУМЕНТ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Як зазначається у Концепції стратегії національної екологічної політики України на період до 2020 р., сьогодні єдиним нормативно-правовим актом, що визначає екологічну політику і стратегію держави, є постанова Верховної Ради України "Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки" [1]. Багато положень цього документа не втратило своєї актуальності, однак у цілому він уже не відповідає вимогам сьогодення, оскільки за період, який минув з 1998 року, відбулися значні події на міжнародному рівні, що визначили подальший розвиток екологічних стратегій, а в Україні – суттєві зрушення в напрямі посилення економічної діяльності. Питання приведення основних цілей та завдань екологічної політики до вимог сьогодення є актуальними та потребують пошуку нових підходів, адаптації міжнародних обов'язків України тощо.

Дослідження екологічної політики досить розвинуті в Україні та представлені широким спектром праць з питань міжнародної (Ю. Туниця, Б. Данилишин), державної (М. Долішній, М. Хвесик), регіональної (З. Герасимчук, В. Кравців) складових політики, теоретико-методологічних (В. Сахаєв, Ю. Стадницький) та практичних (А. Качинський, Т. Галушкіна) аспектів, з позицій політичної складової (В. Геєць, Є. Хлобистов) або безпеки держави (Я. Жаліло, А. Сухоруков), а також прикладних питань (С. Шемшученко, О. Теліженко) тощо. Проте питання імплементації стратегічної екологічної оцінки до сучасної екологічної політики вивченні недостатньо.

Метою статті є визначення місця і значення стратегічної екологічної оцінки в рамках сучасної екологічної політики.

Екологічна політика – це свідомо та організована регулююча діяльність, за допомогою якої та за посередництвом держави і громадських чи політичних організацій регулюється ставлення суспільства до природи з метою захисту і розвитку довкілля [2, с. 798].

Згідно з концепцією екологічної політики [3, с. 170], її метою є

стабілізація і поліпшення екологічного стану території держави шляхом утвердження національної екологічної політики як інтегрованого фактора соціально-економічного розвитку України для забезпечення переходу до сталого розвитку економіки та впровадження екологічно збалансованої системи природокористування. Таке завдання потребує відповідних інструментів та механізмів для реалізації. Узагальнено зміст інструментів можна сформулювати як розвиток національної системи управління довкіллям; зміцнення інституціональної спроможності системи управління навколишнім природним середовищем; розвиток законодавства про охорону довкілля; удосконалення економічного та фінансового механізмів реалізації національної екологічної політики, визначення джерел фінансування; наукове забезпечення національної екологічної політики; розвиток міжнародного співробітництва. Утім, аналіз положень концепції [2] та проекту стратегії [4] дає підстави зробити висновок про необхідність першочергових змін на рівні управління з одночасною гармонізацією до вимог міжнародної практики охорони навколишнього природного середовища. Саме такий ракурс дослідження завдань та інструментів реалізації екологічної політики висвітлює актуальність і нагальність ратифікації протоколу зі стратегічної екологічної оцінки (СЕО) та імплементації її процедур на офіційному рівні.

На підтвердження нашої позиції розглянемо СЕО з позицій історичних (історія виникнення та практика міжнародного використання), методологічних (взаємозв'язок між завданнями та пріоритетами сучасної української екологічної політики та процедурою СЕО) і практичних (можливості та результати застосування процедури).

Протокол був розроблений під егідою ЄЕК ООН (Європейська економічна комісія Організації Об'єднаних Націй)¹ – як доповнення до Конвенції ЄЕК ООН про оцінку впливу на навколишнє середовище в транскордонному контексті від 25 лютого 1991 р. (Конвенція Еспо).

У широкому змісті Протокол є аналогом Директиви Європейського Союзу 2001/42/ЕС від 27 червня 2001 р. "Про оцінку наслідків деяких планів і програм для навколишнього середовища" (далі – Директива по СЕО), хоча вимоги цих документів не ідентичні. Для сприяння країнам-членам ЄС у впровадженні зазначеної Директиви Європейська Комісія 2003 р. опублікувала документ "Реалізація Директиви 2001/42/ЕС про оцінку впливу деяких планів і програм на навколишнє середовище" (далі – Керівництво ЄК).

Протокол прийнято Надзвичайною нарадою сторін Конвенції Еспо 21 травня 2003 р. у Києві під час Конференції міністрів "Навколишнє середовище для Європи".

Загалом виділяють три історичних етапи розвитку та запровадження СЕО:

– етап становлення (1970–1989 рр.) – створення певних законодавчих й політичних прецедентів для СЕО, зокрема запровадження оцінки впливу на навколишнє середовище (ОВНС). Однак її роль, як і сфера застосування, була

¹ <http://www.unece.org>.

обмежена декількома країнами. Діюча система СЕО, передбачена Законом про якість навколишнього середовища штату Каліфорнія, стосовно планів і програм була тільки в США. В інших країнах ОВНС мав лише декілька елементів СЕО;

– етап офіційного оформлення (1990–2000 рр.). У цей період збільшується кількість країн, що запроваджують принципи СЕО в найрізноманітніших формах. У низці країн вимога про проведення СЕО планів і програм прийнята або окремими від ОВНС законодавчими й нормативними актами (наприклад, у Канаді, Данії), або у вигляді екологічної оцінки політики і планів (наприклад, у Великобританії). В інших державах СЕО запроваджена шляхом реформування законодавчої основи ОВНС (наприклад, у Чеській Республіці, Словаччині) або шляхом включення її до процедури управління ресурсами чи збереження біологічної розмаїтості (наприклад, у Новій Зеландії, Австралії);

– етап розповсюдження (2001р. – теперішній час), тобто період загального прийняття СЕО та її подальшої імплементації як результату розвитку законодавства й політики. Цьому сприяли прийняття Європейської Директиви по СЕО країнами-членами ЄС і тими, що готуються до вступу в ЄС, а також ратифікація Протоколу по СЕО. Завдяки цьому кількість країн, які використовуватимуть СЕО, в наступні 10 років може потроїтися. Зокрема, Протокол буде відкритий для підписання країнам, що не входять до регіону ЄЕК ООН, і, можливо, стане міжнародно-прийнятним інструментом з усіма можливостями та наслідками, що впливають з цього.

Отже, на міжнародному рівні СЕО є важливим інструментом у рамках стратегічного управління, що використовуються при розробці політик, планів та програм і забезпечує системне вирішення екологічних, економічних і соціальних питань.

Загалом СЕО включає низку аналітичних принципів і принципів активної участі, які спрямовані на комплексне врахування впливу на навколишнє середовище в цілях і заходах політик, планів та програм і оцінку взаємозв'язку з економічними та соціальними питаннями [5]. СЕО можна охарактеризувати як сукупність принципів з використання різноманітних інструментів, а не єдиний незмінний директивний підхід. Оцінка повинна бути адаптованою та призначеною для конкретного випадку, в якому вона використовується.

Україна, як уже зазначалося, підписала протокол по СЕО, проте все ще не ратифікувала його. Для оцінки можливості імплементації СЕО в сучасну екологічну політику проведено зіставлення основних принципів політики та СЕО (табл. 1), яке виявило майже повну інтегрованість цілей стратегічної оцінки в екологічну політику.

Зазначене дає змогу зробити висновок щодо можливості використання СЕО у практиці екологічної політики майже без адаптації процедур оцінки, без зміни принципів, завдань та основних заходів Стратегії екологічної політики.

СЕО переслідує дві цілі: урахування екологічних, соціальних, економічних питань у процесі прийняття рішень та забезпечення найбільш повного інтегрування екологічних, соціальних та економічних факторів у цілісну оцінку сталості.

Порівняння основоположних принципів національної екологічної політики та керівних принципів СЕО*

Принципи екологічної політики [2; 4]	Керівні принципи СЕО [6, с. 55; 7, с. 5]
<i>Рівності</i> трьох складових розвитку держави (економічної, екологічної, соціальної)	<i>Економічна ефективність</i> – цілі процесу СЕО повинні досягатися в межах наявної стратегії, інформації, часу й ресурсів. <i>Стійкий розвиток</i> – процес СЕО має виявити, як пропозиції з розвитку та їхні варіанти сприяють стійкому розвитку, що допомагає збереженню й поновленню навколишнього середовища
<i>Екологічної відповідальності</i>	<i>Визначальна роль цілей</i> – процес СЕО повинен проводитися щодо природоохоронних цілей і завдань
<i>Запобігання</i> , який передбачає аналіз і прогнозування екологічних ризиків	<i>Прозорість</i> – вимоги й порядок процесу СЕО мають бути чіткими і зрозумілими, включаючи умову про належний рівень суспільної участі. <i>Важливість для рішення</i> – у центрі уваги процесу СЕО повинні бути важливі для ухвалення рішення питання
<i>Інтеграції</i> питань охорони навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів (екологічних цілей) у секторальну політику	<i>Інтеграція</i> – процес СЕО повинен включати розгляд пов'язаних з навколишнім середовищем погроз і наслідків для здоров'я, а також інших соціальних питань (соціальної рівності) як необхідних і доречних
<i>Забруднювач та користувач платять повну ціну</i>	<i>Придатність для конкретної мети</i> – процес СЕО має відповідати формі й змісту процесу складання стратегії й плану
<i>Міжсекторального партнерства</i> та залучення до реалізації політики всіх зацікавлених сторін	<i>Повнота охоплення</i> – процес повинен охоплювати всі рівні й види прийняття рішень, що можуть мати значні наслідки для навколишнього середовища, включаючи здоров'я

* Джерело: розроблено автором на основі [2; 4; 6–7].

Наводимо можливості використання СЕО для забезпечення сталого розвитку суспільства (табл. 2).

У практичному аспекті СЕО може бути основою для інтеграції питань охорони навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів (екологічних цілей) у державну та секторальну політику.

Наразі СЕО найчастіше використовується в першу чергу як засіб для зниження негативних екологічних наслідків від реалізації пропонованих стратегічних дій. У цьому контексті СЕО може розглядатися як необхідний, але недостатній механізм сприяння сталому розвитку. Важливість оцінки для забезпечення сталого розвитку зростатиме при використанні критеріїв оцінки й визначення реальної або остаточної значимості екологічних наслідків. Крім того, СЕО може застосовуватися як складова частина інтегрованого керування ресурсами, планування землекористування й оцінки сталості.

Приклади забезпечення принципів сталого розвитку при проведенні СЕО стратегій, планів і програм*

Проблема в рамках дотримання принципів сталого розвитку	Приклад формулювання завдань СЕО
Використання поновлюваних ресурсів	
– Темпи збору врожаю або використання поновлюваних ресурсів повинні бути в межах регенеративної здатності природної системи, що їх генерує	Виявити вплив на використання поновлюваних ресурсів (наприклад, лісових, рибних)
Використання не відновлюваних ресурсів	
– Темпи виснаження не поновлюваних ресурсів повинні дорівнювати темпам створення в результаті винаходів та інвестицій відновлюваних замінників	Виявити вплив на не поновлювані ресурси (енергетичні, мінеральні, сировинні), а також описати наслідки для споживання енергії й мобільність
Викиди / скиди забруднюючих речовин, утворення відходів	
– Викиди відходів повинні бути в межах асимілюючої здатності навколишнього середовища і не спричиняти неприйнятної деградації її майбутньої поглинаючої здатності або інших важливих функцій	Виявити вплив на кількість і якість потоку відходів і викидів у ґрунт, повітря й воду, а також описати наслідки для якості продуктів і процесу виробництва, наприклад, тривалості життя й склад продукту

* Джерело: розроблено автором на основі [8]

Нині країни активно використовують процедури СЕО, що супроводжується процесами її вдосконалення і більшої стандартизації. Однак низка аспектів усе ще залишаються невирішеними, зокрема інституціональні, процедурні й методологічні питання.

Серед основним можливостей використання СЕО як інструмента національної екологічної політики для досягнення основних цілей, що задекларовані у Проекті стратегії [4], слід виділити наступні:

– удосконалення процесів стратегічного планування на рівні інтеграції екологічних цілей до національних планів і програм, підвищення комплексності вирішення проблем та досягнення синергетичного ефекту від упровадження кількох політик, планів, програм, що охоплені процедурами СЕО;

– залучення інноваційних управлінських технологій від організацій – замовників СЕО, розвиток стратегічного планування на всіх рівнях, гармонізація національних процедур та нормативів до вимог Європейського співтовариства;

– забезпечення сталого розвитку через стимулювання комплексного та ощадливого використання ресурсів, виявлення та вирішення конфліктів щодо використання, розподілу ресурсів, забруднення навколишнього середовища, погіршення соціального становища території на ранніх стадіях;

– підвищення обізнаності та стурбованості населення і бізнес-структур екологічними проблемами через механізми залучення зацікавлених сторін на всіх стадіях розробки політики, планів, програм.

СЕО є сучасним інструментом екологічної політики, що сприяє підвищенню її комплексності та дієвості. Наразі оцінка не достатньо широко використовується в сучасній управлінській практиці через відсутності офіційного статусу та недостатньої інформації щодо можливостей і переваг, які надаються її використанням. Саме цьому будуть присвячені наші подальші наукові дослідження.

Література

1. Закон України "Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки" / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – Відомості Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nred>.
2. Економічна енциклопедія: у 3 т. / [під ред. С.В. Мочерного]. – К.: Видав. Центр "Академія", 2001.
Т. 2. – 2001. – 848 с.
3. Про схвалення Концепції національної екологічної політики України на період до 2020 року / Кабінет Міністрів України. – Офіц. вид. // Офіційний вісник України, 2007. – № 79, 29 жовт. – С. 170.
4. Проект Стратегії національної екологічної політики України на період до 2020 року // Офіційний сайт Міністерства охорони навколишнього природного середовища України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://menr.gov.ua/documents/ProektStrategy.doc>.
5. Протокол по стратегической экологической оценке к Конвенции об оценке воздействия на окружающую среду в трансграничном контексте / ООН // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=o394&sp=i>.
6. Sadler B. Strategic Environmental Assessment: Status, Challenges and Future Directions / B. Sadler, R. Verheem // International Study of Effectiveness of Environmental Assessment. – Netherlands, 1996. – 174 p.
7. Sadler B. Recent Progress in Strategic Environmental Assessment / Sadler B. // Environmental Protection Bulletin. – 1998. – N 55. – P.1–10.
8. Strategic Environmental Assessment current practices, future demands and capacity-building needs / [ed. Maria Rosário Partidário]. – Portugal: Lisbon, 2008. – 71 p.

УДК 504.062 : 620.9

І.К. ЧУКАЄВА, В.Є. ЩУЛІПЕНКО

Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України

ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ ТА НЕТРАДИЦІЙНІ ДЖЕРЕЛА ЕНЕРГІЇ ЯК ФАКТОРИ ПОЛІПШЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СИТУАЦІЇ

Україна належить до держав з високим рівнем негативних екологічних наслідків виробничої діяльності, у зв'язку з чим проблеми охорони навколишнього середовища та раціонального використання природних ресурсів набувають першочергового значення.